

dr hab. prof. UAM Janusz Pawlik

Recenzja rozprawy doktorskiej p. mgr Jakuba Szymańskiego "Las paremias de la comida y la bebida en español y polaco"

Rozprawa doktorska mgr Jakuba Szymańskiego dotyczy sfery frazeologii hiszpańskiej i polskiej, a konkretnie opisuje przysłowia w obu tych językach dotyczące jedzenia i picia. Jest to tematyka powszechnie odzwierciedlana w przysłowiach języków naturalnych całego świata. Autor analizuje zebrany materiał źródłowy pod względem językoznawczym, etnolingwistycznym i traduktologicznym. Źródłami materiału korpusowego są słowniki frazeologiczne i paremiologiczne języka polskiego i hiszpańskiego, przy czym język hiszpański reprezentowany jest przez jego dwie odmiany diatopiczne: europejską i meksykańską. Autor zebrał ogromną liczbę przysłów i porzekadeł sięgającą prawie 3 tysiące jednostek, więc można się spodziewać dużej reprezentatywności takiego korpusu i wiarygodnych wniosków wynikających z jego analizy. Celem pracy jest udowodnienie kilku hipotez natury językowej etnojęzykowej i tłumaczeniowej.

Praca jest wyjątkowo obszerna (dwa tomy liczące łącznie ok. 900 stron) ma wymiar nie tylko praktyczny, ale i teoretyczny. Autor bazuje na bardzo obfitej literaturze z dziedziny frazeologii, co pozwala mu na nakreślenie szerokiej panoramy badań nad przysłowiami w obu tradycjach językowych, ale też na określenie własnego podejścia metodologiczno-taksonomicznego w wyodrębnianiu jednostek paremiologicznych. W części praktycznej interesują go przysłowia związane z kulturą gastronomiczną. Jest to tematyka uniwersalna dla człowieka, więc można się spodziewać przeogromnej ilości jednostek frazeologicznych odzwierciedlających w sposób bezpośredni lub pośredni to zagadnienie. Jest to jednocześnie sfera badań językoznawczych posiadająca długą tradycję, więc autor musiał wykazać się pewną oryginalnością i nowatorstwem w podejściu do omawianego tematu. Osiągnięto to na kilka sposobów. Praca ma charakter kontrastywny polsko-hiszpański, przy czym, jak już wspomniano, wariant hiszpański odzwierciedla dwie rzeczywistości językowo-kulturowe, Hiszpanię i Meksyk. Po drugie, obok refleksji natury czysto językoznawczej (gramatyczno-leksykalnej) autor obiera za cel swojej analizy także warstwę semantyczną badanych przysłów, co pozwala mu na spostrzeżenia natury kulturowej dotyczące społeczeństw tworzących tego rodzaju wyrażenia. Jak wiadomo, kultura odzwierciedlana jest w języku, więc ten ostatni jest bardzo często źródłem informacji na temat historii materialnej danych społeczności. Przysłowia jako wyrażenia utarte są najczęściej zwierciadłem przeszłości danego narodu, stąd wiele jest w nich archaizmów leksykalnych i gramatycznych. Wobec powyższego przysłowia nie mogą być źródłem wiedzy na temat współczesnych warunków życia danej społeczności

językowej. Autor jest w pełni świadomy tego ograniczenia. Po trzecie, doktorant wzbogaca swą analizę o sferę traduktologiczną polsko-hiszpańską i hiszpańsko-polską. Ustala odpowiedniki przysłów hiszpańskich i polskich najbardziej do siebie zbliżonych, przy czym przy prawie całkowitym braku tłumaczeń dosłownych tworzy swoją własną klasyfikację tłumaczeń opisowych bardziej lub mniej zbliżonych do oryginału. To poważne zadanie, z którego autor wywiązuje się znakomicie.

A teraz omówię szczegółowo zawartość dwóch tomów rozprawy. Pierwszy z nich liczy 543 strony i stanowi zasadniczą część pracy. Strukturalnie dzieli się na część teoretyczną obejmującą rozdział pierwszy i drugi oraz część praktyczną obejmującą rozdziały od trzeciego do szóstego. Całość uzupełnia wstęp i zakończenie w formie wniosków. Część teoretyczna obejmuje 157 stron i jest wystarczająco wyczerpująca, lecz rozdziały są nieproporcjonalne, gdyż pierwszy liczy 111 stron, a drugi tylko 13. Nawiasem mówiąc podobnie skromny jest rozdział trzeci, otwierający część praktyczną, a liczący tylko 17 stron.

Jeśli chodzi o aspekt merytoryczny, rozdział pierwszy zatytułowany „Podstawy teoretyczne” zawiera opis dyscypliny zwanej paremiologią i różne klasyfikacje autorów hiszpańskich i polskich dotyczące tej sfery badań frazeologicznych oraz jednostek ją tworzących. Autor wskazuje na liczne trudności wynikające z różnych klasyfikacji i definicji jednostek paremiologicznych utrudniających praktyczne wyizolowanie ich w korpusie tekstów. Sugeruje on pewne rozwiązania taksonomiczne optymalizujące badania nad przysłowiami, umiejętnie argumentując swój punkt widzenia. W dalszej części rozdziału wymienia się cechy charakterystyczne paremii z podziałem na cechy ogólne, rytmiczno-foniczne, gramatyczne, leksykalne oraz semantyczne. Przedostatni podrozdział dotyczy teoretycznych zagadnień związanych z tłumaczeniem przysłów na język obcy, choć zasadniczo odnosi się do ogólnej problematyki przekładu tekstów. Z formalnego punktu widzenia zawiera on tzw. „wiszący” punkt 1.4.1, po którym nie następuje punkt 1.4.2. Rozdział pierwszy kończy się krótką historią badań nad przysłowiami w Hiszpanii, Meksyku i w Polsce.

Rozdział drugi dotyczy związków języka z kulturą, ale jest według mnie nieco powierzchowny (13 stron). Wymienia się najważniejsze zagadnienia związane z tą problematyką (językowa wizja świata, teoria Sapira-Whorfa, pojęcie *kulturemu*), ale ich omówienie i interpretacja nie są zbyt dogłębne.

Część druga o charakterze praktycznym rozpoczyna się rozdziałem wstępnym, który przedstawia słowniki będące źródłem zebranych przysłów hiszpańskich, polskich i meksykańskich. Autor oparł się na jednym, choć bardzo obszernym, słowniku przysłów w języku polskim autorstwa Juliana Krzyżanowskiego i czterech opracowaniach hiszpańskich i meksykańskich. Są to słowniki dostarczające zróżnicowanego ilościowo materiału badawczego. Około 2/3 (1828) zebranych przysłów związanych z jedzeniem i pićm

pochodzi ze słownika Juliana Krzyżanowskiego, a pozostała część ze źródeł hiszpańskich i meksykańskich (odpowiednio 761 i 334). Uporządkowano je według czterech bloków tematycznych (chleb i jego odmiany, napoje alkoholowe, mięso i ryby, jedzenie i picie w sensie ogólnym). Autor podaje też dodatkowe zasady uporządkowania i opisanie zebranych przysłów. Każda jednostka zawiera swój ogólny sens, myśl, przewodnią, warianty, synonimy i odpowiedniki w języku polskim lub hiszpańskim. Dokonano ogromnej pracy redakcyjnej związanej z wyszukaniem odpowiednich jednostek, ich typologizacją, synonimizacją i tłumaczeniem. Należy zaznaczyć, że mało przysłów polskich znajduje swoje dosłowne odpowiedniki w języku hiszpańskim, stąd ogromnym wyzwaniem dla doktoranta było dokonanie właściwego przekładu w sensie językowym i kulturowym. Autor wywiązał się z tego zadania doskonale.

Rozdział czwarty, najobszerniejszy z całej rozprawy (135 s.), stanowi pierwszą fazę badania zebranego korpusu przysłów, tzn. analizę leksykalną. Autor stara się ocenić, jakie leksemy wiodące nadają wyrażeniu charakter „konsumpcyjny”. Wyróżnia przy tym poszczególne części mowy, które mogą to wyrażać. Najwięcej jest oczywiście rzeczowników pospolitych o różnym znaczeniu, ale nawiązujących do jedzenia i picia (*chleb, mięso, ryba, woda, wino, wódka*, itd.). Wykonano szczegółowe badanie, ile przysłów opiera się na takich podstawach leksykalnych. W postaci tabel przedstawiono rozkład częstotliwości występowania poszczególnych potraw i napojów w zebranych korpusie dotyczącym trzech krajów. Na czele jest oczywiście rzeczownik *chleb* wraz z jego odmianami. Jednocześnie ujawniają się istotne różnice gastronomiczne w poszczególnych krajach. Przykładowo większą częstotliwość wykazują w przysłowia napoje alkoholowe w Polsce niż na pozostałych dwóch obszarach (19,33% wobec 16,96% i 11,32%). Poza tym w języku polskim dominują rzeczowniki *piwo* i *wódka*, a na obszarze hiszpańskim *wino*. Na uwagę zasługuje też mniejsza ranga ryb w paremiach meksykańskich niż w polskich i hiszpańskich. Autor zwraca też uwagę na dużą ilość synonimów rzeczownika *świnia* w języku hiszpańskim oraz synonimów *wódki* w języku polskim. Te i inne spostrzeżenia autora świadczą o wnikliwym podejściu do analizowanego materiału i o rzeczywistym związku języka z rzeczywistością kulturową badanych rejonów. Rzeczowniki pospolite, stanowiące wiodącą grupę we wszystkich zebranych przysłowia, wyrażają się także w innych pojęciach. Opisano je szczegółowo na następnych stronach podrozdziału. Chodzi tu o takie pojęcia jak: *naczynie, waga, miara, święta, biesiady, części ciała*, itp. Niektóre bezpośrednio sugerują swój związek z konsumpcją potraw i trunków, np. *boca, dzban*, inne jedynie tworzą tło, np. *Perro menos, torta más*. Najczęściej takie rzeczowniki występują razem z rzeczownikami oznaczającymi jedzenie lub picie. W przysłowia pojawiają się też nazwy własne (antroponimy, toponimy, nazwy świąt) związanymi z kulturą duchową i materialną danego kraju, którym poświęcono punkt 4.1.2 pracy. Na koniec przytoczono dokładne dane

statystyczne dotyczące częstości rzeczowników w analizowanych przysłowiach z podziałem na trzy strefy kulturowe. Może zaskakiwać mały odsetek rzeczowników jedzenia i picia w przysłowiach polskich (23,47%), a wysoki (36,99%) w meksykańskich. Wynika to zapewne z tego, że korpus przysłów polskich jest zdecydowanie większy od meksykańskiego, a to umożliwia pojawienie się wielu innych rzeczowników nie związanych z konsumpcją w języku polskim. To z kolei zmniejsza procentowy udział rzeczowników „gastronomicznych”. Tu trzeba zaznaczyć, że np. rzeczownik *chleb* występujący w 422 przysłowiach polskich jest liczony w tabeli 5 tylko raz. Tym należy tłumaczyć stosunkowo niski odsetek tego rodzaju rzeczowników w przysłowiach. Być może takie podejście metodologiczne do danych statystycznych powinien autor skomentować bardziej dobitnie. Następną częścią mowy poddaną badaniu jest czasownik. Tu autor skupia się głównie na czasownikach jedzenia i picia, chociaż też dokonuje w ich obrębie szczegółowego podziału semantycznego (8 grup). Podobnie ilustruje opis danymi statystycznymi, które w sposób przejrzysty wskazują na zróżnicowanie w użyciu poszczególnych grup leksemów. Pomimo zbieżności dotyczących trzech badanych obszarów można zaobserwować też pewne różnice w rozkładzie statystycznym zebranych danych. Autor porusza także problem archaizmów obecnym w przysłowiach obu obszarów językowych, co świadczy o wartości historycznej przysłów w badaniach etnolingwistycznych.

Rozdział piąty (98 s.) skupia się na zagadnieniach etnolingwistycznych, gdyż zwyczaje kulinarne i preferencje żywieniowe danej społeczności odzwierciedlają się w przysłowiach i porzekadłach. Autor opisuje poszczególne rodzaje pożywienia i napojów obecne w przysłowiach analizowanych krajów, ilustrując je licznymi przykładami. Przysłowia hiszpańskie zawsze występują ze swymi polskimi tłumaczeniami dokonanyymi przez autora. Było to wynikiem żmudnej pracy, gdyż wiele przysłów polskich jest właściwie nieznanymi przeciętnemu użytkownikowi języka polskiego i samo zrozumienie ich ogólnego sensu jest trudne. Autor pokusił się na podstawie częstotliwości występujących leksemów o stworzenie bazy żywieniowej charakterystycznej dla trzech kultur. W Meksyku np. w wielu przysłowiach pojęcie *chleb* zastąpione jest rzeczownikiem *tortilla*. Co więcej z analizy materiału wysnuć można wnioski dotyczące hierarchii wartości różnych rodzajów jadła i napojów. Jedne jawią się w przysłowiach jako najlepsze, np. *pan blanco*, inne jako gorsze np. *vino acedo*. Tutaj odnajdujemy także pewne rozbieżności w postrzeganiu hierarchii wartości żywności i napojów. W Hiszpanii małym poważaniem cieszy się np. *papryka* (*pimiento*), co potwierdza przysłowie *No me importa un pimiento*. Nie odnajdujemy tego w tradycji polskiej, w której papryka jest wysoko ceniona. Zasadniczo jednak wszędzie największym prestiżem cieszą się produkty mięsne. Pojawiają się również produkty regionalne charakterystyczne dla danej kultury (*pierogi, barszcz, kołacz, bigos, miód pitny*), a nieobecne w pozostałych. Jeśli chodzi o napoje alkoholowe, to autor dopatruje się społecznych ocen ich

nadużywania; od piętnowania (np. w Hiszpanii, *Do entra beber, sale saber*) do akceptacji (np. w Polsce, *Jak pić, to całą gębą*).

Rozdział szósty (68 s.) jest poświęcony trudnemu procesowi tłumaczenia zebranych przysłów. Ujawnia on jednocześnie komplikacje natury językowej, kulturowej oraz semantycznej przy właściwym przekładzie omawianych jednostek frazeologicznych. Autor wymienia tylko dwa przysłowia wspólne trzem badanym tradycjom kulturowym mające identyczną formę i sens. Jest to zadziwiająco mało i wynikać może tylko z niedostatecznego zasobu przysłów meksykańskich (w mniejszym stopniu hiszpańskich) w stosunku do polskich. Niestety duża dysproporcja w zebranych korpusach tekstów generuje czasem nie w pełni wiarygodne wyniki. Przykładowo w pracy nie zanotowano w języku hiszpańskim obszaru Meksyku biblijnego przysłowia *El que no trabaja no come*. W rzeczywistości takie przysłowie istnieje, więc należy krytycznie ocenić niekompletny zasób przysłów meksykańskich. Autor nie ponosi za to odpowiedzialności, gdyż prawdopodobnie nie dysponował innymi źródłami leksykograficznymi. Niezależnie od krytycznej oceny zasobu przysłów meksykańskich, wydaje się oczywiste, że przygniatająca większość przysłów znajduje swoje ekwiwalenty na podstawie przystawalności konceptualnej, a więc zasadniczego sensu wyrażenia. Zdarza się często, że jednemu przysłowiu hiszpańskiemu odpowiada kilka przysłów w języku polskim o zbliżonym znaczeniu i *vice versa*. Autor wymienia je jednak w kolejności od najbardziej do najmniej wiernych oryginałowi. Wymagało to ogromnego nakładu pracy. Autor zwraca uwagę na najmniejsze szczegóły stylistyczne każdego przysłowia, co stanowi bardzo ważny walor rozprawy. W dalszej części opisano różne czynniki wpływające na tłumaczenie sensu przysłowia (*actancial, temática, sinonímica, hiperonímica*). Autor na podstawie oceny ich nagromadzenia w przysłowiu dokonuje wybory najlepszej wersji tłumaczenia. Na koniec przedstawiono w postaci tabeli (s. 477) najczęstsze idee przewodnie przyświecające autorom przysłów, wykazując pewne rozbieżności w trzech korpusach przysłów. Dostrzega się na podstawie głębokiej analizy semantycznej jednostek, że w Hiszpanii na czoło wysuwa się problem zdrowia, w Meksyku hierarchia żywnościowa, a w Polsce porządek społeczny.

Tom drugi rozprawy ma charakter aneksu leksykograficznego, w którym figurują wszystkie omawiane przysłowia (polskie, hiszpańskie i meksykańskie) uzupełnione tabelami relacji między badanymi wyrażeniami wraz z ideą przewodnią, synonimami wyrażenia, przekładem na język docelowy (wraz z wariantami) określenie rodzaju paremii (*refrán, frase proverbial, frase proverbial, locución proverbial*). Opracowanie korpusu wykonano niezwykle starannie, zgodnie z wszelkimi wymogami sztuki leksykograficznej. Tom jest obszerny (362 s.), ale bardzo przejrzysty i świetnie skoordynowany z tomem pierwszym.

Oprócz zasadniczej części pracy dołączono ogromną bibliografię składającą się z ok. 440 pozycji naukowych w językach hiszpańskim, polskim i

angielskim. Są to źródła wyselekcjonowane umiejętnie i krytycznie: od prac klasycznych w badanej dziedzinie do najnowszych publikacji uznanych autorów. Reasumując, literatura przedmiotu zarówno pod względem ilościowym oraz jakościowym nie wzbudza zastrzeżeń.

Bardzo silnym atutem pracy jest aspekt metodologiczny. Autor wykazał się wysoką kompetencją i skrupulatnością w obróbce statystycznej uzyskanych wyników. Tak rzetelne badanie pozwala na wyciąganie miarodajnych wniosków. Rozprawa jest napisana bardzo dobrą hiszpańszczyzną (nieliczne błędy w użyciu rodzajnika, np. *en lengua polaca* zamiast *en la lengua polaca*). Na pozytywny komentarz zasługuje szczególnie stylistyka dyskursu naukowego. Świadczy ona o dobrym opanowaniu warsztatu w sensie merytorycznym i formalno-terminologicznym. Redakcyjnie praca też nie budzi zastrzeżeń. Wyniki przedstawiono w licznych poprawnie sporządzonych i przejrzystych (kolorowych) tabelkach, wykresach i schematach.

Pracę oceniam bardzo pochlebnie, wskazując na jej wysoki poziom merytoryczny i formalny. Stanowi ona skarbnicę wiedzy z dziedziny paremiologii kontrastywnej dotyczącej kultury gastronomicznej Polski, Hiszpanii i Meksyku. Nieliczne błędy są rzeczą naturalną i nie wpływają na wartość całości. Opracowanie powinno stanowić ważny impuls do dalszych badań nad frazeologią i paremiologią języka hiszpańskiego i polskiego. Reasumując dotychczasowe spostrzeżenia, stwierdzam, że **rozprawa doktorska mgr Jakuba Szymańskiego spełnia całkowicie wymagania stawiane pracom doktorskim. Wnioskuje jednocześnie o dopuszczenie jej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.**

Poznań, 27.09.2023